

ZAČETKI IN SPREMEMBE SLOVENSKE TERMINOLOGIJE PRI POSAMEZNIH FOLKLORNIH ŽANRIH

Članek predstavlja tri primere terminologizacije z zgodovinskimi imeni: *pripoved*, *basem*, *historija*. Snov prispevka je obvezno urejena kronološko in znotraj vsakega od navedenih žanrov še podrobneje razčlenjena. Pri tem se pokaže vsa zahtevnost žanrske terminologizacije: negotovost in začasnost posameznih izrazov v tem procesu, morebitna sinonimija drugih in pri tretjih tudi tako velika sprememba pomena, da se njegovo ime preseli na drug žanr ne le znotraj ene in iste, ampak celo prestopi v drugo žanrsko skupino.

terminologija, folklorni žanri, pregovor, prilika/parabola, povest, basen

This article presents three examples of categorisation of historical terms: *pripoved* (tale), *basen* (fable) and *historija* (story). The content of the contribution is necessarily arranged chronologically and in each of the cited genres it is further sub-categorised. It is evident here how demanding generic categorisation is: the uncertainty and temporariness of expressions within this process, possible synonyms for the second term, and in the third instance so many changes of meaning that its name has been transferred to another genre within a completely different generic group.

terminology, folklore genres, proverb, parable, tale, fable

1 Pripoved > pregovor > prilika/parabola > povest

Slovenskim protestantom so bili najljubši tisti žanri, ki so služili razsvetljevanju sploh: poduku, pridigi. Take so primere in prilike oziroma *perglihe inu eksempli* (Rupel 1966: 88),¹ kakor so sami navadno poimenovali ta dva slovstvena žanra. Primož Trubar navadno piše »pergliha« (Rupel 1966: 88, 105 sl.), Jurij Juričič navaja »prigliho« (Rupel 1966: 369)² in prav tako Adam Bohorič, ki jo v svoji slovnici razlaga kot »Exemplum, similitudo, imago, gleichnus, vorbild, Spodoba, Pild, idem« (Bohorič 1584: 58). Po svoji današnji vlogi primera (prigliha) in prilika ali zgled (eksempl)³ nakazujeta predvsem različno notranjo zgradbo in obseg sporočila; navedek iz prve slovenske slovnice pa daje slutiti, da sta bila pri protestantih prigliha in eksempl dve imeni za en in isti žanr, morda le z rahlim pomenskim

¹ Primož Trubar, Tiga noviga testamenta ena dolga predgovor, 1557.

² J. Juričič, Predgovor k Postili, 1578.

³ Mirko Rupel in Franc Drolc v priložnostnem slovarčku (*Slovenski protestantski pisci in Slovenska cerkovna ordninga*) razlagata pergliho kot primero, medtem ko eksempla nobeden od njiju ne pojasnjuje.

odtenkom. Trubar v slovenskem predgovoru v *Ta drugi dejl tiga noviga testamenta* 1560 piše: »Inu on [= sv. Pavel] tu vse s svetim pismom, s tejmi **eksempli inu perglihami**, sam s sebo inu s tejmi preroki, cilu lipu inu dobru spriča inu potrdi, de super tak nega vuk nišče po risnici ne more kaj reči.« (Rupel 1966: 105.) Jurij Dalmatin prav tako v predgovoru v Jezusa Siraha 1575, prvi sloveniki, ki je tiskana na slovenskih tleh, med drugim pravi: »Zakaj le-tukaj nejso le zapuvidi inu prepuidi kakor v tih istih, temuč so tudi poleg lipe **priglihe, eksempli** inu oblube božjiga žegna pruti tim bogaboječim inu božjih štrajfing pruti vsim nevernim.« (Rupel 1966: 326.) Slovenski izraz »spodoba«, ki ga dostavlja Adam Bohorič pri razlagi priglihe, potrjuje misel, da gre v vsakem primeru za vrsto metaforizacije, bodisi na stavčni ravni, kamor sodi primera, ali v okviru žanrov, h katerim štejemo priliko. Za oboje še danes v bolj sproščenem razpravljanju rabimo izraz prispodoba. Od slovstvenih pojavov je v slovenski protestantiki teh največ; navadno so v zelo kratki, skrčeni oziroma zbiti obliki, le sem in tja presežejo raven stavčne primere.

Adam Bohorič v priložnostnem seznamu ženskih roditeljk navaja omenjenemu nemškemu izrazu ustrezno različico slovenskega izvora: »Pripuvist, -sti, Adagium, proverbium, Sprichwort« (Bohorič 1584: 58). Če se zaradi preverjanja semantičnega polja leksema pripuvist vrnemo k Dalmatinu, najdemo potrdilo, da so ob zibelki slovenske knjige pregovorom govorili pripuvist: »In kakor se v pripuvisti pravi: Kadar se štrik nar terdneši [= najboljši] napne, taku [= tedaj] se utrga.«⁴ Ne le iz njegove razlage v predgovoru Biblije, ampak še toliko bolj iz konkretnih navedb v knjigi Jezusa Siraha 1575 vidimo, da gre za nekakšna navodila, kako se ravnati v okviru občestva, ki mu človek pripada, in v razmerju do Boga, ki ga priznava.

Le-te bukvice [...] »so za volo tih lejih navukov, kateri so tukaj v **kratke inu tudi tim preprostim zastopne pripuvisti inu besejde** zapopadeni, vsejm, kateri je bero ali poslušajo, visoko nucne ter potrebne,« pravi J. Dalmatin in jih priporoča z razlago, ki je za nas nadvse pomenljiva: »Inu so taku le-te bukvice kakor ena lejpa, lubezniva inu prijazniva izlaga tih deset zapuvidi božjih inu te hišne table. Zakaj le-tukaj nejso le zapuvidi inu prepuidi kakor v tih istih, temuč so tudi poleg **lipe priglihe, eksempli** inu oblube božjiga žegna pruti tim bogaboječim inu božjih štrajfing pruti vsim nevernim. (Rupel 1966: 325–326.)

Najpreglednejšo opredelitev omenjenega termina nam je zapustil Primož Trubar v *Predgovoru čez Salomonove pripuvisti* iz leta 1580: »**Te pripuvisti** pak nejso ništer družiga koker eni lejpi, modri, kratki ter potrebni navuki, koku se ima vsaki človek v svojim stanu se vsem svojim djajnem pruti Bogu inu svojimu raven človeku prov, modru ter poštnu držati.« (Rupel 1966: 271.) Končuje ga z značilnim priporočilom: »[Z]atu imamo mi tudi vsi, ... se te prave modrusti, katera v držajnu božjih zapuvidi stoji, vučiti, inu po tejh kratkih lejih pripuvistah naš leben pelati inu vse naše djane rovnati.« (Rupel 1966: 272–273.)

⁴J. Dalmatin, Predgovor čez preroka Habakuka, D. M. L., Biblija, 120 b.

Od slavne trojice slovenskih protestantov vsak po svoje osvetljuje vprašanje pripuvisti. Trubar in Dalmatin se strinjata, da gre za kratke in lepe nauke. Prvi ne pozabi tudi na njihovo modrost in drugi opozarja na njih duhovno dostopnost preprostim. Oboje se navadno pripisuje pregovorom. Tako je razumljivo, da je Bohorič pripuvist razložil z latinskim proverbium. A to še ni vse. Dalmatin poudarja, da pripuvisti ne obsegajo naukov le v obliki zapovedi in prepovedi, »temuč so tudi poleg **lipe priglihe, eksempli**«, kar pomeni, da je ločil navodila na diskurzivni ravni, kjer so tako rekoč gola, od tistih, ki so zavita v metaforiko. Ne glede na svoje oblačilo pa vse slovstvene žanre slovenska protestantika uporablja z namenom podučevati v svetih in svetnih rečeh. Njenim avtorjem gre v prvi vrsti za razsvetljevanje, ne da bi pri tem popolnoma zanemarili umetelnost besednega oblikovanja.

Pripuvist torej nikakor ni povest ali pripoved, kar je morda prvi vtis glede na korensko sorodnost in vidno podobnost leksemov, ampak to, kar danes navadno označujemo kot pregovor ali iz/rek.

V Megiserjevem slovarju iz leta 1603 je najti samo »**pripovest**« (Stabej 1977: 152) v današnjem pomenu pregovor. Alasia de Sommaripa v svojem slovarčku prevaja italijanski proverbio s slovensko »**prigliho**« (»priglica«) in »**pripuvist**« (Sommaripa 1607: 75a), zato je vprašljivo, ali Rogerij rabi v naslednjem primeru pripuvist in prigliho vsako s svojim pomenom, torej razločeno ali le sinonimno za današnji pregovor, kakor leksema navaja Alasia. Da ima prigliha tudi pri njem širši pomen, se vidi iz tega, da »similitudine« prevaja kot prigliho (Sommaripa 1607: 85b). Enako prevaja iz latinščine Basar: »Dixit per similitudinem = Je on **skuži eno prigliho** govoril« (Basar 1734: 92). »Malu besedy **brez pripuvist**, malo govorjejna **brez perglih**, ja, kakor S. Mateus prave ... Nič sturil ni Jezus brez tajstih: »... De bi se tu, kar skuži sama zapoved od poslušaucou se na more zastopit, **skuži te perglihe, pripovisti, inu exemple** zastopilu inu deržalu od tajstih.« (Rogerij 1743: 166.) V Kastelčevem/Vorenčevem slovarju nekaj desetletij pozneje pa je mogoče slediti miselni procesualnosti, ki se je zgostila v términ pripovest. Bolj kot latinski prevodi so povedne slovenske razlage: »**pripuvist**, gmajn govorjenje, [...] leta reič je **k'eni pripuvisti** peršla [...] **en rajm ali pripuvist**, [...] **modru rečenje, modra beseda ali pergliha, ali pripuvist**« (Stabej 1997: 348). »Gmajn govorjenje« je tu razumeti kot splošno govorjenje, splošno skušnjo, kar je količinski kriterij, a tudi kakovostno merilo ni izpuščeno: »modru rečenje, modra beseda«.

Kakor je po umetniških sestavinah v obdobju baroka vseskozi na prvem mestu Janez Svetokriški, po teoretični plati pripada prvenstvo patru Rogeriju. Že iz navedene misli se vidi, da mu vprašanje žanrov ni bilo tuje in tudi vprašanje njihovega poimenovanja ne, kot se izkaže iz nadaljevanja. Da je ločeval pregovore po njihovem izvoru, priča njegova formulacija: »[z]abstojn inu praznu, brez uržoha inu fundamenta ne govori **ta stara kranjska pripovist**« (Rogerij 1731: 419), kako slep je svét in da s tem zares misli na pregovor, potrjuje glagol šprugati ob samo-

stalniku pripovist v drugi zvezi: »V mej drugimi **pripovistmi**, katere govore inu **šprugajo** se v tem usagdajnim govorjejnju, je tudi u navadi leta: kar je malukadajnu inu novu, tu je učenu inu lubu.« (Rogerij 1743: 142.) To »**staro in znano pripovist**« Cerkev v korist človeštva vedno upošteva, nadaljuje Rogerij. Na drugem mestu pa se modro podredi »Pratikarjem«, zakaj »kakor pravi **ta stara pripóvist**: Tem malarjem use je perpušenu ...« (Rogerij 1743: 454). »**V mej drugimi pripovistmi**, katere imajo ti filozofi, imajo tudi leto: Bug inu natura nič zastojn na delata.« (Rogerij 1743: 142.) Tako kot Rogerij se drži starejšega poimenovanja za današnji pregovor še tudi Jernej Basar, pišoč o goljufih: »Takah eniga je popisal Salamon u svojih **pripovistih**.« (Basar 1734: 300.) Svetokriški pa že govori o »Salomonovih **Prigvuorah**« (Svetokriški 1696: 547). Na pravopisno obliko besede je verjetno vplivalo narečje: »**prjgvuor**« (Svetokriški 1691: 83). Drugič pisavo že uredi, ko zapiše »**en star priguvor**« (Svetokriški 1696: 547). Rogerij le enkrat uporabi novejšo leksikalno varianto: »En sicer stari **pergovor**« (Rogerij 1743: 530).

Kaj je utegnila pomeniti Basarju »ta pripovest al' historja« skozi optiko »pri-glihe«, se je mogoče poučiti pri Rogeriju, ki se že poskuša s teoretičnimi opredelitvami, ko komentira sv. Hieronima pripombo, da je bilo pri Palestincih v navadi

k enimu slednimu govorjejnju te pripovisti per stavit, inu sicer za tu; de bi se iz ene reči, ta druga zastopila... De bi se tu, kar se u samih zapovidah, inu golih besedah od teh, kateri slišjo, zastopit inu deržati namore; skuzi te pripovist inu perglihe deržali: de bi se tu govorjeine u perglihah u spomynu obderžalu. Tu, kakor eno dobro reč inu navado poterdil je telkajn inu telkajn krat Jezus ta častyti Sin Božji, kir on, kakor S. Matteus pravi... Brez pripovisti brez perglih nič ni govoril: inu raunu za tu, de bi njegove besede de bi njegovu govorjejne, ty, katerim je govoril, bul zastopyli, inu dobru zamerkali. Tu pak za tu, de bi ty, kateri so njega slišali, inu to pripovist zastopyli, po tajsti se zaderžali, živeli, inu pak u spomynu dobro ohranyli. V mej drugimi pripovistmi govoril je Jezus tudi leto...: Tu Nebešku Krajleustvu je enaku enimu kupcu, kateri išče prave in dobre perlne... Le tu sedaj: kir, kakor pravi S. Hieronimus: skuzi te pripovisti in perglihe kazal je Jezus u teh druge zapopadene rečy: uprašat bi se moglu, kaj je hotel skuzi to sedaj zaslišana tem jogram rečena pripovist povejdat. V te lestne zastopnosti teh besedy, skuzi ta, od tega kupca znajdeni perl zastopi se duša sledniga vjerniga človeka. Inu prau tar rejsničnu. kakor kažejo te glihe. (Rogerij 1743: 365–366.)

Torej biser, za katerega trgovec vse proda, kar ima, je človeška duša, ki jo Jezus odkupi s svojo krvjo. V tukajšnjem Rogerijevem odlomku pripovest pomeni pripoved za primerjavo = primero, – a ne v stavčnem (Trdina 1965: 28), ampak v besedilnem smislu, torej parabolo. Če tu še skuša ločevati ti dve kategoriji (da bi si zapovedi, ki so podane zgolj diskurzivno, lažje zapomnili, so oblikovane »skuzi te pripovisti inu perglihe«), avtor le nekaj vrstic naprej rabi asindeton v pomenu sinonimnosti njegovih členov: »Brez pripovisti brez perglih nič ni govoril.« (Rogerij 1743: 365.)

Pri obravnavi uganke in v pesmi, ki se nanaša na (izgubljeno) zbirko pregovorov Miheliča, samo Pohlin še rabi »**pergliho**«. Iz sobesedila je mogoče presoditi, da mu pomeni parabolo (Pohlin 1789: 404; 1788: 4). S tem smo se približali pripovedi, ki jo Pohlin, v drugi izdaji svoje slovnice, prevaja: »das Sprichwort, Parabola« (Kidrič 1929–1938: 239). Vendar še loči med njima: »Njega jezik je z več koker stu **pregovor'mi** mazan: / Pet pesm, jen tavžent on zna: **pripovist** pak tri tavžent.« (Legiša 1977: 22–23.) Janezu N. Primicu »pripovist« pomeni maksima, sentenca, nauk, življenjsko vodilo, pravilo. Na to kaže naslov: **Pripovisti vestniga zaderžanja**: uvod (*Moje dete nagni tvoje uho, ino poslušaj modrih besede; vzemi si pak dobro k sercu njih nauk!*) in pod njim navedeni primeri: »Zgubljeni čas nigdar več nazaj ne pride. / Kdor vé govoriti, vé veliko; pak kdor ve molčati, ve več. / Dostikrat je enimu žal, de je govoril; pak malokadaj mu je žal, de je molčal. / Kdor veliko (dosti) govori, more veliko vediti, al pa veliko lagati.« (Primic 1813: 53–57.) Pri Urbanu Jarniku je semantika pripovedi širša in mu na splošno pomeni pregovor:

Zato sim tudi po pričnih spomenila na tejestvo **pripovest**, ka pravi: Ker Bog lubi eno cerkov 'ma/Tam se tudi čast hudiču da ... Stari se razjezi: Osla v vodo. Is tega je postala **pripovest** Sirotej je osla zgubil. Kdor komu jamo kople-sam-v njo pade. Toda **pripovest** se pokaže v enej pesmi iz Nemškiga prestavlene ... 100 Pemskih [čeških] **Pripovesti** /na Slovensko prerovnanih. (Jarnik 1814: 102–106.)

Anton Murko že pozna pomen pregovora tudi v današnjem pomenu: »**Pregovor** – das Sprichwort« (Murko 1833: 425), čeprav je do njega še zadržan. Ob tem geslu ni nobenega drugega pojasnila, zgleda ali komentarja, medtem ko je avtor pri drugih praviloma radodaren s primeri. Bolj se razmahne pri geslu: »Prigovor, prigòvora, prigòvora, das Sprichwort. Prigovòren, sprichwörtlich« (Murko 1833: 449).

Anton J. Murko v svojem *Besedniku* predstavlja veliko besedno družino, iz katere je razbrati dva današnja pomena: v širšem smislu pri-poved > pripoved in v ožjem povedka. »**Poved**« je terminološko posvojilo novejše slovensko jezikoslovje, a tu pomeni »povedanje die Erzählung, die Sage. Povedati, povem, erzählen, sagen **Povedik**, -ka. Die Erzählung. Povedič, -dca, povedvavic (der Erzähler). Povedovati, -dijem, / povedvati, sagen, erzählen, (oft, lange)« (Murko 1833: 408). Murko izraz navaja v moškem spolu: »povedik«. Nadaljnja zadevna kontrola v drugih slovarjih bo pokazala, ali je v tem oral ledino. V Nemško-Slovenskem delu slovarja je ob tem geslu presenetljivo varčen: »Erzählen – perpovedvati, pripovedovati / praviti, povedovati« (Murko 1833: 312). Z Murkovo »povedjo« je sorodno geslo »**Povest** – die Erzählung, die Sage« (Murko 1833: 409). Sage – ein Ausspruch, govor, beseda, rek/reč, (das Gerücht,) právoč, oder pravóč, gorica, d. i. (das ist) govorica, / guč, u. dgl. Sagen govoriti, reči, in Kr. häufig / djati, in gewissen Fällen auch praviti ...« (Murko 1833: 569), ki pa se navezuje še tudi na ožje iz/govor kot tak, in iz/rek. Ob tem se terminološko pridruži tristoletni tradiciji, ki pregovor navezuje na prigliho/pripovest: »Sprichwort (eine Gleichnissrede) **pripodoba**, schl. **prigliha**; ein allgemeiner oft bildlich ausgedrückter kürzer Satz, welcher unter einem Volke gangbar ist (**prigovor**, **prislóvo** oder **príslovo**, **pripovest**, **pregovor**, **govorina**, u. dgl.

Sprichwörtlich adj. **prigovoren, pripovesten, v pergovoru**« (Murko 1833: 631). V dobesednem prevodu Murkove definicije iz nemščine je torej pregovor slikovito izražen kratek stavek, ki živi med ljudstvom. »Pripoveť – pripoveťi, das Sprichwort, der Denkspruch, **Pripovesten**, sprichwörtlich« (Murko 1833: 453).

Leta 1846 se pripoveť že spogleduje z basnijo, saj se pripoved končuje s poanto: »Bolezni so pomočnice smrti. Hvalijo se, katera ji največ pripomore. Le **basen je ta pripoveť**, pa vender gotova resnica, katiro sam Bog poterdi, rekoč: ‘Veliko jesti pripravlja bolečine ...’« (*Drobtinice*, 1846, 156–158).

Slovenska Bčela je 1850. leta prinesla objavo *Verbsko jezero pri Celovcu* s podnaslovom v oklepaju (*Ljudska pripoveť*) (*Slovenska Bčela*, 1850, 2–4). Po zbranem gradivu sodeč se beseda »pripoveť« pojavi zadnjič, toda prvič v vlogi povedke/pripovedke, povesti. To se vidi že iz pridevnika »ljudski«: »ljudska pripoveť.« In iz nadaljnje rabe: »**Te povesti ali pravljice** – kakor kdo raje govori – nisem jaz naredil iz domače glave, ampak prestavil sem jo, da bi koristen zgled imele ve preljube naše dekleta ...« (*Slovenski glasnik*, 1859, 109–113). »**Povest** pripovedovaje bom tu in tam kaki primerni in koristni nauk pristavil.« (Smolej 1862: 163–164).

Josip Stritar leta 1879 piše: »Sploh **moralna povest** bodi po istih zakonih izmišljena in zložena, kakor vsaka druga, ki nima pedagoičnega namena.« (Stritar 1879: 270). Začuda je ta alternacija najočitnejša še v 20. stoletju pri Jakobu Kelemini, ko brez zadrege rabi enkrat povest, drugič povedko, tretjič pripovedko. Primeri:

Povest o solnčnem junaku (Kelemina 1930: 10). Vesnikovo **mitično povedko** je težko ločiti od Kresnikove (Kelemina 1930: 10). Samo da **v germanskih pripovedkah** ni govora o skoku (Kelemina 1930: 11). **Povest** o Kurentu, ki se pripoveduje širom domovine, ni nič drugega kakor mitus o mescu. [...] V svoji mlajši obliki se je **ta povedka** tako razvila, da gre močni kovač na koncu življenja h kralju Matjažu (Kelemina 1930: 13). **Povest** o zveličanem Luciferju moramo tako razumeti [...] **Slične povesti** (Kelemina 1930: 25). **Iz bajk postanejo napol zgodovinske pripovedke (historische Sage)**. **Take pripovedke** so predmet naše junaške poezije (Kelemina 1930: 27). **Naše povedke** o Psu Marku [...]. Završetak cikla o Psu Marku, nam je ohranila hrvaška **povest** (Kelemina 1930: 28). V bližnjem gradu Hrastovcu je lokalizirana **pripovedka** o nečloveškem gospodu, ki je nekdaj mogoče imel tesnejše zveze s Kresnikovo **povestjo** [...]. **Povest** o vurberškem Kresniku je obsegala celotni potek njegovega življenja; verjetno je, da so vplivale tradicije Logengrinovega romana na vsebino **domače povedke** (Kelemina 1930: 29). **Bajka** o ugrabljeni Devi živi med Slovenci in ponemčenimi sosedi **v povestih** o Junaški deklici in o Devinem skoku (Kelemina 1930: 30).

2 Basen/-em

Janž Tulščak se sklicuje na Boga, ko svari »pred falš preroki, kateri v ovčim gvantu k nam pridejo, iznotraj so pak rezdiravi vulkuvi« (Rupel 1966: 376). Podob-

no je Primož Trubar nemško zapisal, da so jezuiti »volčja bratovščina v ovčjem oblačilu z visokodonečim naslovom« (Rupel 1966: 213). Le Adam Bohorič je z volkovi označil tudi nasprotja v človeku, to je abstraktne kategorije človekovih skušnjav: »Mesu, svejt, vrag, zli skušnjavci [so] hudi ter dereči vulciji.« (Pogačnik 1976: 62.) Navedeni citati so »*perglihe*« zgolj na besedni in skladenjski – jezikovni ravni in še ne zmorejo samostojnega življenja kot posamezna enota slovstvene folklore. Primož Trubar pa v okviru že znanega besedišča in perspektive dvoumja izbere tak oblikovalni postopek, da je njegov rezultat samostojna zgodba; nastopi tisti znameniti trenutek, ko se iz jezika izvije »preprosta oblika« (Jollés 1929), žanr, čeprav sestoji samo iz dveh stavkov: »Mi, kir bomo ti lutrski inu te nove vere imenovani, moramo, koker pravijo od te ovčice, ki je ozdolaj v potoku pila, je timu volku, kir je ozgoraj pil, vodo skalila, tudi preslišati, de smo zepelavci, kecarji [...]. Le-timu obrečenu in obdolženu se mi v le-tih bukvicah s to risnico odgovorimo inu spričamo ...« (Rupel 1966: 212.) To je basen, vendar Trubar te kratke pripovedi ne označi žanrsko, v sobesedilo jo uvede samó z glagolom »*pravijo*« (nedoločnik: praviti⁵). Ta zgled ali po Trubarjevo eksempl Trubar tokrat navaja s pozitivnim stališčem do upovedenega, medtem ko sam términ basen, ki ga pozna, rabi v negativnem pomenu. Pritožuje se npr., da ti »farji« »ne dopuste **tih naših pejsen** iz katehisma polahku inu zastopnu **pejti**, temuč **ličkake basni dopuste** tim dečlom naprej **pejti**« (Rupel 1966: 230).

Tako se ponuja sklep, da je v Trubarjevem času basen pomenila pripovedno pesem. Vendar je v Registru na koncu Biblije, ki ga je sestavil Adam Bohorič (Pogačnik 1976: 56–57), basen označena kot kranjska beseda za to, kar je v rubriki za koroščino opredeljeno kot »**nepridni marini**« (Rupel 1966: 341). Danes bi dejali: prazne marnje;⁶ ali, kar v nekaterih slovenskih narečjih imenujejo laž v pomenu pravljica (Matičev 1956: 119). Zato Primož Trubar enemu od poglavij v *Cerkovni ordningi* na rob ni naključno zapisal »**laže inu marine**« (Trubar 1975: 51) v vezniški sintagmi, saj v podobnih vezniških sintagmah navadno opredeljuje en člen z drugim.⁷ Torej basen vsebuje predvsem zgodbo, ne glede na to, ali je oblikovana v vezani ali nevezani besedi.⁸ To potrjuje tudi Dalmatinov prevod stavka iz D. M. L. (= Dr. M. Lutra) Predgovora čez Juditine bukve, ko pravi: »Inu more biti de so Judje tako **bassen** igrali kakor se per nas⁹ Pasijon igra, inu druge **svete istorije**.«¹⁰ Omemba pasijona inu svetih istorij govori za to, da basen označuje nekaj, kar je aktivno navzven in se dá zato celó igrati, a tudi peti.

⁵ Od tod je sčasoma nastal samostalnik prav-ljica.

⁶ Mirko Rupel je marine pojasnil kot marnja, prazna govornica, klepet (Rupel 1966: 457).

⁷ Primož Trubar: »... piše inu druka; s tejmí eksempli inu perglihami«; »latinski molijo inu žebrajo« itn. (Rupel 1966: 89, 105, 223).

⁸ Pri Slovencih na Koroškem v Avstriji basen še danes pomeni pripoved nasploh (pravljico ali povedko) (Grafenauer 1960: 13–30, Matičev 1973: 188).

⁹ »per nas«. Zastavlja se vprašanje, ali je tu mišljeno nemško ali slovensko jezikovno področje; bolj verjetno je prvo, glede na to, da je pri naslovu predgovora, od koder je omenjeni stavek, pripisano D. M. L.

¹⁰ Jurij Dalmatin, Predgovor čez Juditine bukve. D. M. L. Biblija, druga stran lista 132.

Da je že spočetka pomenila na splošno nekaj neresnega, bolje: neresničnega, dokazuje tudi Megiserjev slovar, ki jo razlaga takole: »**fabula, basn, Fabel, Märlin, Gedicht: nugae, besedenie, klaffanie, basni**; Unnütze, nichts taugende wört, onnütz geschwetz« (Megiser, Stabej (ur.) 1977: 6).

Rogerij skuša priti zadevi do dna diskurzivno, s teorijo. Z oporo na citirani vir tudi v latinščini po domače pove:

Ta fabula je ena k razluštajnu znaidena laž; iz katere ali: skuzi katero mini se ena druga skriunust tem ludem naprej postaviti; u mei katerimi **baissmi** susebna je una: »Kir sedela je u mei drugimi bogovi Flora, boginja teh vertov v teh oblikah iz polnim krilam teh rož inu cvetja. Tedaj spadla je bila nie iz krila ena gartroža,¹¹ katero pobrala je bila hitra tica Feniks, tar to nesla je u nie rudečim klunu tem ludem na zemlo, de bi se nad nje farbo rezveselili: kateru drugiga ni, kakor en prazni izmišlik teh poetov, kir ta gartroža na pride iz krila te boginje flore, temuč iz krila matere zemlje, kakor vejmo.« (Rogerij 1731: 408–409.)

Tako smo prišli na sled basmi, ki jo Rogerij uporablja kot slovensko ustreznico fabuli. Še en primer je najti, v katerem jo upošteva kot sinonim:

Neki »symbolista« v potrditev, de »aurea libertas. Zlata je ta prostust, pustil je bil **una bajsem, od psa inu volka** zmalat! tar temu psu to besedo Veni. Pridi. Temu volkovo pak: Nolo. Nočem: perpisat, iz tega uržoha, kakor pravi **ta fabula**... Pojde le ti u' to sužnost, u to jest nočem pojti: redi se kakor hočeš, jest pak ... Terpet hočem rajši pomankajnie te jejdy, de na terpym pomankajnja te prostusti. Katera **bajsem** kaže, de zlata je ta prostust. (Rogerij 1731: 408–409.)

V legendi o sveti Gertrudi/Jedrti/Jeri Rogerij vplete dvogovor med košatim orehom in ponižno vijolico in ga nato imenuje »**uka polna bajsem**« (Rogerij 1731: 214–215), brez vsakršnega pojasnila, torej popolnoma suvereno rabi slovenski termin. A še pomembnejše je, da se avtor do nje in istovrstnih žanrov tudi izrecno opredeli, ko pojasni njihov izvir in oceni njihovo funkcijo: »**Bajism, fabul, pripuvist, inu zmišlikuv** veliku znešli inu zmislili so ti nekedajšnji poeti; vener neh temu, de bi bili iz tem **kakor iz eno lažjo** te ludi mamili, inu golufali; temuč de bi iz letemi, kakor iz eno lušno inu ušečno besedo rezfrišali, rezveselili, ja skuzi te eno nucno skriunost pokazali.« (Rogerij 1731: 408.) Na drugem mestu Rogerij še podkrepi svoje pozitivno stališče do izrazito neangažiranega žanra: »Kir kakor prave S. Oča Ambrozius ... **Ta baisesem, ta fabula**, aku si lih nima nobene moči te rejssnice, ta vener ima nekaj, de po te se zamore ta rejssnica kazati; tu vidit je nad tem, kar govori Ovidius od Calistone, **kir bajssem, kir fabula** od lete kaže rejssnico iz to današno Mario Magdaleno imenvano ...« (Rogerij 1743: 65.)

[...] kadar se govori od posebne sodbe Božje, se **obena fabula** ne sklada, ampak se slehernimo zvestu opominvanje daje, deb' skrb imel se perpraulat k sodbi Božji,

¹¹ Prim. likovni motiv sv. Terezije »Male cvetke« s šopom cvetja v naročju in tudi v krilu, kakor je v župnijski cerkvi na Dobrniču na Dolenjskem. Prim. tudi njene milostne podobe s cvetjem in razpelom v naročju. Prim. tudi naslov za mater Božjo: Roža Marija.

katera ni deleč ... O človek deb' ti en sami glas iz pekla slišal, more biti deb' tebi več perpomogel k pobulšanju tvojga življenja, koker govorjenje, inu opominvanje teh pridigarjev inu be usaj verval, kar učeniki govore inu pišejo od paklenske martre, de **neso obene fabule**, ampak resnica, koker se večkrat od nikaterih sliši, kateri pravijo, de, kar se od pakla naprej nese, ni družiga, koker zmišlvanje teh farjov, inu minihov, s katerim ludi strašijo ...,

navaja Jernej Basar (1734: 63, 87, 88), s katerim se začinja terminološka problematika fabule v pričujočem okviru. Navaja tudi »fabulo« o Jupitru in živalih, kako ga morajo počastiti z darom (Basar 1734: 329–330). P. P. Glavar pa očitno jemlje iz istega vira, kako se je osel pritožil Jupitru, da med živalmi trpi krivico (Demšar 1991: 146). Basarjeva pravopisna varianta je tudi »fabola«, kakor žanrsko označuje zgodbo o kralju Midu, ki je silno ljubil zlato, da je prosil malika, naj bo zlato vse, kar bo zraslo v njegovem kraljestvu. Zato je nastala lakota, saj ni bilo kaj jesti. Medtem ko Basar (1734: 324) v tem vidi opomin, kam pripeljeta nezmernost in lakomnost, Svetokriški poudarja, »ali letu je bilu li ena fabla, nikar resnica, ali resničnu je, da ena dobra inu S. manuga [= sveto, lepo mišljenje] sturi, de vse naša dobra dela enu čistu zlato ratajo« (Svetokriški 1691a: 45). Svetokriški »fablo« vsakokrat sooča z resničnostjo in resnico, tako da se ob njeni omembi v besedilu zmeraj razvije antonimna struktura, bodisi da gre za mitološko snov, svetopisemsko, iz življenja svetnikov ali drugače apologetsko glede na katoliško vero (Svetokriški 1691a: 40; 1691b: 205, 276; 1696: 100; 1707: 476). Za ilustracijo:

In Toro Mundi berem, od ena 80 let stare žene, katera je bila zupet mlada postala, kokar da bi bila li 20 lejt stara, je bila moža vzela, veliku otrok je imela, inu potem 60 lejt je živela. Jest navem, ali so **fable ali pak historie**, bodi fides penes Auctorem. Ali tu je resničnu, kar jest danas oznanem, de je k nam prišal en Arcat, kateri ima to pravo arcnio ... Molčite zdaj vi poeti, zakaj **my n'hočemo več poslušat vaše fable**, de namreč vaši Boguvi so preobernili solze v žlahtne kamene, lasi v kače, kri v gartrože, čolne v zvezde, žene v drevje, kmete v žabe, jagre v jelene, mladeniče v peteline, gospodične v ribe, zobe v žolnerje, **te so li fable**, zatoraj my ih n'hočemo poslušat. Ampak volnu bomo poslušali te resnična čudesa gnade S. Duha (Svetokriški 1691: 87–88 [74].)¹²

Jest vejn de **so fabule, kar poeti od gartrože pišejo**, de namreč leta k nucu vsih ludy je bila zrasla iz ene lepe dekelce, inu de leta gartroža zjutraj je bila zelena, opoldan ardeča, pruti večeru pak bela. Resničnu pak morem reči, de iz Marije Divice zrastla gartroža teh svetih skriunust S. Roženkranca ... (Svetokriški 1700: 299–300.)

Po ugotovitvah Jožeta Koruze Svetokriški označuje za fabule mitične zgodbe in drobce, ki jih črpa iz 'poetov' in med njimi je na meji resnega in komičnega bajeslovna aitiološka drobna pripoved (Koruzza 1991: 129). Svetokriški posredno dá vedeti, da so fabule sad pesniške domišljije, ko pripoveduje, kako nesrečno se je končal obisk »tega dobrega« na zemlji, da ga odtlej ljudje vse prepogosto zamenjujejo s hudim, ki je lepo krito s plaščem dobrega. Pripoved o tem torej uvaja stavek:

¹² Prim. panjske končnice z motivom, kako iz mlina prihajajo pomlajene babe (Makarovič 1962: 104).

»Poeti si so bili leto fabulo zmislili ...« (Svetokriški 1707: 189). Očitno je, da Svetokriški ni apriori proti fabulam, saj zna za njimi videti, kar je očem nevidno, a enkrat se čeznje pošteno razjezi, s čimer smo dobili dokument o njihovi zraččenosti s tedanjim življenjem: »Vi znate tulikajn hudih nesramnih klaferskih inu paklenskih besedij, ter pravite, da se ne morete S. zapuvidi naučiti. Vi zamerkate **fable**, fatti, rajtunge inu praude, zakaj tedaj bi tudi ne mogli zamerkat zapuvidi božje.« (Svetokriški 1696b: 275.)

Diferencirana terminologija omogoča sklepanje, da je Janez V. Valvasor skušal ločevati pripovedi na podlagi dejstev od drugih, ki so sad domišljije. Kadar uporabi pojem »Erzählung«, dopušča možnost, da se je pripovedovano zares dogajalo in zgodilo. Ob opredeljevanju, ali je po njegovem kaj res ali ne, se sorazmerno pogosto omejuje od »Mährlein« v smislu čenča, čveka, marnja, kar ni isto kot današnja nemška Märchen. Vprašanje, ali imajo nemški Mährlein in Märchen in slovenska marnja skupen koren, »trocken Mährlein« in naša »praznja marnja« pa enak pomen, je že rešeno (prim. Bezljaj 1982: 167). Medtem ko ima »Erzählung« v Slavi pozitivno konotacijo, je do »Fabel« dosledno negativno nastrojena: to je »keine Fabel«. Že iz oblike leksema »Fabelei« je spoznati, da mu je pripisana slabšalna vsebina. Ni vsega jemati za »Fabelverck«. Da največ dá na lastno opazovanje, potrjuje njegovo stališče, da poslušanje veliko bolj utegne zavesti v prevaro kakor gledanje. Zato je skeptičen do govoric, »Gerücht« (Stanonik 1989: 302–303).

Alternacijo basni in fabule izpričuje tudi Kastelčev/Vorenčev slovar: »**Basen** – izlaga ene baismi ali fabule, fabula, baisem, marnyn, fabulari, baismi praviti, bajati, fabulosus – polhen baismi. Pomanjševalnica od basem je basnica – fabella, fabula? ena baisnica« (Stabej 1997); Fabula – apologus, ena fabula, ali marny, izlaga ene baismi ali fabule. Le pravkar omenjeni slovar vsebuje tudi vrednostno nevtralno označbo: pripoved – »ena stara pripuvid« (Stabej 1997).

Matija Kastelec postavlja basni v kaj dvomljivo družbo. Ko svari pred peklom, pravi: »Morebiti de vi meinite, de tu je li ena comedia, ali kaukleria? More biti de se vam zdi de je tu enu zmišlovanje teh pridigarjev, inu teh duhovnih? **Al de so tu baismi, enu zmišlovanje teh poetov?**« Kastelec 1684: 330.) Negativna interpretacija tega žanra se še bolj vidi iz konteksta v Kastelčevem odlomku o prijateljstvu:

Prijatelja izbrati, potrebujejo veliko gvišnost, inu merkanje imeti po tem gmajn govorjenju, inu pravijo, de se jma dosti mernikov soli z enim skupaj pozobati, aku hočeš eniga praviga priatela spoznati... nyh veliki govore dosti nespodobniga, krivičniga, nevnucniga, hudobniga; aku ne moreš vbriniti, se je potreba proč vganiti, **vsaktere baismi, marine, klafanie, mermranie, žlabudranie poslušati, se ne spodobi** enimu brunnimu človeku. (Kastelec 1684: 231.)

Od terminoloških vprašanj za pripovedno slovstveno folkloro v razsvetljenstvu zbujajo pozornost predvsem ujemanje pomena basni s pravljico. Marko Pohlin v besediščnem delu svoje slovnice (1783) razlaga basen: *bajssen, fabela – Fabel*, medtem ko Valentin Vodnik svoje zglede s poučno poanto, pa naj gre za njegove

lastne v verzih ali prevedene v prozi, prvi označuje kot »pravlovca«, torej pravljica. V *Mali pratiki za leto 1798* k takemu naslovu pristavi zvezdico*, ob kateri pojasni, da gre za fabulo, torej basen v današnjem pomenu besede.¹³ Prevoda Ezopovih basni končuje z besedami: »**Ta pravlica vuči**, de na dlani imamo zlate [...] **Ta pravlica kaže**, da razvumen ki na vse pazi, nevarnosti srečno vije.« (Vodnik 1970: 74, 75.) Da je Vodnika problem moral vznemirjati, kaže Primičevo pismo z dne 11. febr. 1813, v katerem mu piše: »**Basnja** – ist hier nicht allgemein bekant. In Historija slišijo, drängt sich das j. in der Aussprache unwillkürlich von selbst auf – analysiren Sie nur dergl.« (Kidrič 1934: 168.) V svojih *Nemško-Slovenskih branjih* J. N. Primic (1813: 31) dvakrat navaja »Basnje ali Fabule v zvezanim ino prostim govoru«. V pomenu, ki ga ima basen še danes, jo omenja tudi Urban Jarnik: »**Ta basen nas vuči**, de ni mogoče vsem vstreči, stori, kar te modrost vuči.« Poleg tega objavlja tudi »**Basni, ktere se Ezopi pripisujejo**« (Jarnik 1814: 40, 72). V izgubljenem rokopisu, ki ga večinoma pripisujejo Matiju Šnajderju, je bil naslov »**Basne tudi za pokušino**« (Kidrič 1934: 671). Po razlagi Jožeta Koruze je v tem primeru s češko izposojenko basna poudarjena višja oblikovalna ambicija (pesma – das Lied : basna – das Gedicht) glede na Vodnikove pesmi, na zbirko katerih se drugače naslanja naslov (Koruz 1979: 17–18). Toda Jože Koruz sam v tem obdobju še vedno šteje pod basen »drobne poučne zgodbe« »predvsem v (pogosto dvojezičnih) osnovnošolskih berilih, četudi v njih niso predstavljene pod tem imenom, saj s tem meri na Debevčeve *Kleine Erzählungen – Majhine perpovedvanja* (1809), Primičeve *Nemško-slovenske branja* (1813), Jarnikov *Zber lepih ukov za mladino* (1814) in Ravnikarjeve *Male povesti za šole na kmetih* (1816).

Kakorkoli že rešujemo to terminološko vprašanje, »basni so značilna literarna vrsta razsvetljskega časa. Bolj ali manj so jo gojili skoraj vsi literati tega izrazito razumsko usmerjenega obdobja« (Barbarič 1966: 92). Obe omenjeni trditvi sta strokovno zanesljivi, toda le glede na ožji, predmetni kontekst. To se najlepše vidi, ko ju soočimo z razvojno linijo basni vse od Trubarja naprej.

Tudi za pretres basni ponuja romantika največ gradiva: »Nič ni človeku neugodnejšega, kot opominjanem biti po drugih. [...] Kaj si niso vmišljali pisavci, da bi osladili to grenko pijačo! Vmislili so si nazadnje **basen**, ki človeka oveseljuje podučuje tako, da ga ne žali. **Basen** so rabili nekdanje modrijani za pomoček zlasti ondaj, kdar so hoteli kaj očitati vladarjem.«¹⁴ Tako piše v Miklošičevem Slovenskem berilu 1854:

Izmed pripovednih oblik je **basen** [...] najprimernejša in najlepša posoda, v kateri se morejo globoke etične misli nuditi v zanimivi obliki pouka in zabave željnemu čitatelju. Ni čuda, da se je tedaj tudi Slomšek posluževal te klasične pripovedne oblike, ki se mu je zdela najboljše sredstvo, da obleče svoje moralne nauke v interesantno

¹³ Glej *Malo pratiko za leto 1798* v faksimilirani izdaji, Ljubljana 1986.

¹⁴ Korist basni (Po serbskem), *Slovensko berilo za šteti gimnazijalni razred*, izdal dr. Fr. Miklošič, Dunaj 1854, 178. Avtor ni posebej naveden. Prejkone je misel ali priredba o basni Miklošičeva.

zunanost. [...] Sicer je le-ta klasična in pripovedna oblika mladini navadno težko umljiva, a baš **Slomškove basni** imajo tudi to prednost, da so zbog svoje domače besede prav primerno čtivo naši deci. (Brinar 1901: 76.)

Slomšek bi se kaj kislo nasmehnil, ko bi vedel, kakšno oceno dobiva njegovo življenjsko delo, saj se je prav »basnim« in »basanju« kar naprej ustavljal:

Zopet pripovedujejo, da žalik žene po svetu otrokam srečo ali nesrečo nosijo, pa **take basni so le ostanki ajdovskega malikovanja**. Kristjan jih verjeti ne sme. ... Da bi mavha dnarjev bila, kjer mavrica pije, je **prazna basen**, ki se mu krava smeje. [...] Tudi **basajo**, da se skoz napeljevanje koz (= cepljenje proti kozam, op. a.) sveti krst zgubi in hudemu podpiše. [...] **Tako basajo**: če se pustam dan mele, rado tisto hišo gromi. [...] Kdor grehe sploh pri ljudeh po edini in ravno tisti smeri sodi, dela kakor grški tolovaj, od katerega **se basa**, da je vse popotnike, katere je prenočil, v edno in ravno tisto postelj posilil, bodisi si jim prekratka ali predolga, ter je premalim ude nategnil, predolgim pa ude posekal, kar je bilo grozovito. (Slomšek 1857, reprint 1991: 226.)

Iz navedenih primerov je očitno, da Slomšku basen pomeni čisto nekaj drugega kot dandanes in kakor jo razlaga že Miklošič. Iz zveze »prazna basen« bi mogli izvesti analogijo s »prazno marnjo« (Stanonik 1989: 302), toda to je prenevarna bližnjica. Ob žalik ženah Slomšek sam pravi: »take ... basni so le ostanki ajdovskega malikovanja« (Stanonik 1991: 262), in tudi drugi primeri sodijo v to miselno sfero. To potrjuje tudi primer: »Ker se današnje dni besede sv. apostola Pavla na novo dopolnjujejo: da bodo časi prišli, kedar zdravega nauka ne bodo prenašali, temuč po svojih željah si jemali učениke črez učениke, kateri ušesa ščegetajo, od resnice bodo svoja ušesa odvrčali, **k basnim** pa se obračali.« (II, Tim, 4.3–4.) (Slomšek 1890: 90). Ta odlomek iz Svetega pisma je danes preveden: »Ušesa bodo obračali proč od resnice in bredli v bajke.« (II. Tim, 5.)

Drug pomen Slomškove basni je torej bajka. Da to ni le njegov osebni izmislek, ampak je imelo širšo rabo, dokazuje Vraz, čeprav zaradi ilirščine manj prepričljivo: »Slovenci pripovedujejo, da u lipu tresak nikad ne udari, buduči da je (kažu) pod njim Bogorodica, bežeči od svojih progonitelja, počivala sa čedom svojim. Jamačno je povestica ova iz slovenskog poganstva u slovensko kršćjansko prešla, kao što je **i mnogo drugih narodnih mnenjah i basanah** primljeno.« (Vraz 1863: 246.)¹⁵ Toda še Gregor Krek je svojo nemško razpravo *Ueber die Wichtigkeit der slawischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie* (Wien 1869) v odlomku slovenske objave poslovenil: **Važnost ustnega slovstva ... kot izvornik basnoslovju** (Zora 1872). Mitologijo je torej prevedel kot basnoslovje, kar je neovrgljiv dokaz, da Slomškovo zadrževanje pri basnih ni le ozko narečno in je beseda kandidirala za strokovni termin v drugačnem pomenu kot jo poznamo danes.¹⁶

¹⁵ Tudi A. M. Slomšek ne gre mimo njega: »Še hodimo po grobljah, ki jih je Atila naredil in je še beseda med ljudmi, da kamor je kopito njegovih konjev udarilo, ni več trava zelenela. V Celji se kaže na zidu velika butasta glava, z rogovi in pravijo, da bi to podoba Atilova bila.« (Slomšek 1857, reprint 1991: 235.)

Obstaja še tretji pomen termina basen, basati. Slomšek piše: »Kadar se pa mladenič ne sramuje **gerdo basati**, se ne boji nespodobno...« (Slomšek 1885: 235.)¹⁷ Anton Murko v svoji nemško pisani slovnici slovenskega jezika daje primer: »Godci godejo, pojejo, **basajo** ter svatovšini kratek čas delajo.« Nato razlaga besede: *basati* – *spasse machen* (Murko 1850: 207–208). Dobesedno: špase delati, zabavati se. Murka lepo dopolnjuje Matija Majar: »Smešne pripovedke se imenujejo godcove in to za tega voljo, ker jih pri svatbah ali ženitvah besednik, obično kak godec pove, da je kaj za smeh. Tudi smeje se zmoresš kaj pametniga izbrati iz godcove, akoravno je le **basen godcova**.« (Majar-Ziljski 1844: 136.)

V *Vedežu*, prvenstveno namenjenem vzgoji otrok, so v prelomnem letu 1848 nemško Fabel prevajali kot basen, češ: »Ali sme pač ta pomoč iskati/kdor noče v sili pomagati?« (*Vedež*, 1848, 99–100, 111–112, 142–143). Morda je bil njihov avtor prizadeven učitelj Andrej Praprotnik, ki se je istega leta v istem glasilu podpisal pod zgodbo *Bčela in golobček* s podnaslovom *basen* (Praprotnik 1848: 168). Nekaj *basni v prozi* je objavil Miroslav Vilhar v Slovenskem koledarju za leto 1851. Kaj je begalo Matijo Valjavca, da eno in isto zgodbo naslavlja za štajersko *pripovedko*, v uvodu pa »jo imenuje *živalska basen*« ([Valjavec]-Kračmanov 1860: 90–91), je težko reči. Josip Marn še leta 1887 basni enači z nemškimi Fabeln (Marn 1887: 1–2).

Kar trije pomeni leksema basen v tukajšnjem gradivu posredno potrjujejo stališče Milka Matičetovega, da gre »za ime, ki obsega vse vrste ljudskega pripovedništva [...] v Rožu in na Zilji« (Matičetov 1973: 188), in se pri tem sklicuje na preverljive vire, pristavlja pa tudi soznačnico basem, torej basen/basem. Iz navedkov sledi, da »beseda« basem/basen nikakor ni »specifično koroška beseda«, o čemer poroča sredi druge polovice 20. stoletja Milko Matičetov (1973: 188–189), le ohranila se je v vsakdanji rabi »v Rožu in na Zilji« dlje, kot drugeje in to v pomenu za »pripoved« sloh.

Raba besede kar pri treh Štajercih (Anton J. Murko, Anton M. Slomšek, Stanko Vraz) kaže, da je bila vsaj tedaj še v podobnem pomenu domača tudi širše v vzhodni Sloveniji.

In tudi na Kranjskem. Vsekakor besedo pozna Janez Trdina. Glede na to, da je bil po rodu Gorenjec, bi utegnila biti gorenjska, čeprav jo uporablja v dolnjski snovi:

Dolenjci imajo čudno **basen**. Žabješki pastirji so mi pravili, da tisti, ki hoče delati sosebno veliko pokoro in dospeti do sosebno visoke stopnje popolnosti, mora iti prebivat v živinsko truplo, tako na primer je bil sv. Lukež najprej vol, sv. Marka lev, šele po izhodu iz teh živali sta mogla postati evangelista. (Trdina 1957: 376–377.)

¹⁶ Prim. Gregor Krek, Odlomek iz spisa: »Važnost ustnega slovstva (tradicionalne literature) kot izvornik basnoslovju (mythologiji), Zora 1, 1872, 171–174.

¹⁷ V hrvaščini pomeni basen bajko. Prim. pogosto rabo leksema v tem pomenu v prevodu knjige Jean Guilton, *Isus*, Zagreb 1977. V Jurančičevem srbohrvatsko-slovenskem slovarju (Lj. 1955, 14) pa ima leksem širši pomen: basna – basen, bajka, pravljica.

Ta **basen** je sicer med ljudmi sploh razširjena, ali tukaj je še nismo čuli, zato prosim, me potrpežljivo poslušati. (Trdina 1957: 286.)

Najraje, najbolj živo in z največjim prepričanjem so mi pravili reči in **basni**, ki so se vršile in rodile na zemljišču njihove delavnosti, to je v Žabjeku in njega bližnji okolici. Vsak gaj in dol, vsako večje in kaj bolj čudno skalovje in celo vsako staro ali nenavadno krivo drevo je imelo svojo posebno zgodovino in imenitnost. (Trdina 1957: 354–355.)

»Pastir zaspi brez skrbi, češ po tolikem prostoru ni mogoče, da se mi kravice razgubé, kakor bi trenil pa švigne nanj kača, mu razgrne srajco, razgrize prsi in odnese srce.« [...] Vprašal sem gospoda kaplana, če so kdaj kaj takega čuli, pa so se mi strašno zasmejali in rekli: »Jožek, ti si tako pameten dečko, pa se ne domišliš neumnosti take vere!« Jaz sem dejal: »Saj res, zanaprej ne bom tega več verjel, ampak bom pravil take reči le kakor nekako **basen, da se z njo kratkočasim**.« (Trdina 1957: 262–263.)

Mnoge neveste dobro vedó, da jih čakajo le križi in težave in vendarle hrepene nestrpljivo po koncu svoje sreče, po poroki. Ni ga ne tako starega ne tako hudobnega moža, da si ne bi mogel najti žene. Marsikatero **kratkočasno basen in povest** si ljudje o tem pripovedujejo. (Trdina 1957: 247.)

Kratkočasje je torej po Trdinovo ena bistvenih lastnosti basni. Vendar v isti sapi uporabi drug términ, kar deluje sinonimno:

Ta čudna **pripovedka** ni zanimala samo mene. [...] Jeli so me povpraševati, če je mogoče, da se nahajajo na svetu take grozovite zveri in, če jih ni, kar se jim močno dozdeva, kako so si mogli ljudje tako rogovilasto **basen** izmisliti. (Trdina 1957: 274–278.)

Prej in pozneje sem se prepričal, da prosto ljudstvo še zmerom po eni plati **stare basni** predrugajuje in pomnožuje, po drugi pa si sestavlja tudi nove in jih k onim na razen način privezuje. (Trdina 1957: 381.)

Jaz sem se trudil, da napišem vse tako, kakor sem slišal, da priobčim ne le **basni**, ampak tudi način, kako jih sedanji rod pripoveduje. [...] Slovenec svojih **pravljic** ne pripoveda s tako klasično gladkostjo in pravilnostjo ... človek, ki je vajen logike in obdarjen z dobrim okusom, ne bi mogel brati njegovih **pripovedk**, ... Za novotarijo smatram tudi lastna imena, katerih **stare povesti** ne poznajo. (Trdina 1957: 306.)

Kot so pri Trdini pripovedka, pravljica in basen imena za eno in isto, prav tako ni mogoče v njegovem pisanju raz-ločiti, ali se pojmovno kako loči od njih povest:

Nekateremu bralcu se bo zdelo morda neverjetno, da so mi pripovedovali take zaljubljene in fantovske reči nezreli dečki. Utegnili bi reči: V teh letih človek ne posluša rad takih **povesti**. Na ta ugovor moram odgovoriti, da tisti, ki tako sodi, ne pozna razmer dolenjskega življenja. [...] Ljudje raznega spola in raznih let, majhni in veliki, sede doma, v krčmah in na drugih veselicah skupaj in si pripovedujejo svoje skušnje, prigodbe in novice brez ozira in straha, da bi se mogel kateri pohujšati. (Trdina 1957: 351–352.)

Zdi se, da v srečnem trenutku Trdina že razmeji povest in basen, a kaj ko se hkrati pojavita pripovedka in pravljica:

Povesti starejših pastirjev so me zanimale še veliko bolj kakor **basni** mlajših in temu se noben pameten človek ne bo čudil. Izobraženi opazovalec rad gleda **pisane podobe in meglene prikazke stare slovenske domišljije**, ali pripisuje vendarle večjo vrednost **resničnim prigodbam**, če so take, da mu pojasnjujejo in odkrivajo naravo in značaj sedanjega rodu, njegove prednosti in zmote in z njimi združene žalosti in radosti. Te **povesti** so me tem bolj mikale, ker sem v njih omenjene ljudi spoznal večidel tudi po obrazu. (Trdina 1957: 350.)

Moji tovariši so popisovali v svojih **pripovedkah** fante in njihove punce, kakega srca in obnašanja da so bili. O Jožetu in Lenčki pa ni dosti reči, po večjem sta bila taka kakor drugi vrstniki. Pijančevala in zapravljala nista, ali če so jima ponudili piti, pa tudi nista bila tako sveta, da bi se bila branila. To je **povest** o vrtoglavi kači. (Trdina 1957: 344–350.)

Moja druga **povest** je bolj vesela, res škoda, da se ji ne more dosti verjeti. (Trdina 1957: 301–302.)

Matevž pa mi je povedal še nekatere druge **črtice**, katerih oni niso nikoli slišali. Letel mi je nanj sum, da ni zadovoljen s podedovano **mitologijo**, ampak da jo nadaljuje, to se pravi z drugo besedo, da si sam izmišljuje. (Trdina 1957: 380.)¹⁸

Kačji pastir, ki ga vidijo včasih ob kaki hudi uri jahati nad Žabjekom. Ta pastir je Anžinov Blaž. (Trdina 1957: 283.)

Kako dolgo že Blaž opravlja to službo in kdaj mu poteče, nisem še nikoli slišal. Tako tudi ne vem, če je tisti metulj, ki ga zovemo kačjega pastirja, ta ubogi Blaž ali ne, ali mislim, da ni, ker je teh metuljev veliko, Anžinov Blaž pa je samo eden. No, Jožek, zdaj ti ne branim. Če kaj imaš, pokaži! Kaj si se potulil in gledaš v tla. Če si zgubil **pravljico**, bi je moral iskati v svoji neokretni butici, ne pa v travi. Si me razumel? (Trdina 1957: 286.)

3 Storijska

V *Cerkovni ordningi* leta 1564 je P. Trubar med drugim zapisal, da se imajo opustiti razne ceremonije, ki so si jih izmislili ljudje in naroča: »Ampak te nedeljske praznike inu druge praznike za volo, de se na tih te **istorije**, djane inu opravilu Kristusevu lipu po redu v ti cerkvi bere inu pridiguje.« (Trubar 1975: 52.) Nato navaja primere iz njegovega življenja. Tu je poudarjeni término mogoče razumeti kot

¹⁸ »Vprašal sem ga, zakaj kozel tako smrdi. On je dejal: 'E, mislim, da zato, ker je utekel iz Sodome, veste takrat, ko se je usula nanjo tista gnusna nebeška ploha, pa je odnesel s sabo razen svoje grde pohotnosti tudi nekoliko smradu.' Ko sem ga za isto reč vprašal vdrugeč, pa je bil ta odgovor menda čisto pozabil, ker mi je rekel: 'To je bilo blez tako. Judež Iškarijot se je obesil kajne na vrbo. Ljudje so se prestrašili in pobegnili. Kozel pa si je mislil, kjer je vrba, je nemara tudi kaj perja, in šel je tja, in se spel na vrbo in jo začel obirati. O ti priliki se ga je prijela Judeževa brada in obenem pa tudi njegov smrad, ker je že močno gnil.'« (Trdina 1957: 380.)

pripoved iz Kristusovega življenja, iz zgodovine torej. Zgodovinsko vsebino término še bolj dokazuje njegov deset let mlajši zapis v obliki »historija«. »Inu potehmal v tim katehismi so vse **historije**, djane inu opravila vsiga božjiga stanu v ti s. trojici iz s. pisma kratku postavlene inu zapisane.« (Rupel 1966: 218.)

Obravnavanemu izrazu **h/istorija** Trubar obakrat doda nekakšno pojasnilo »djane nu opravilu« oziroma »opravila« (edn. oziroma množ.). »H/istorije« torej govorijo o Kristusovem in sv. Trojice delovanju, o njuni aktivnosti. To domnevo potrjuje tudi tisto mesto, kjer Trubar govori o *Katehismu z dvejma izlagama 1575*: »Zakaj v tim katehismi [...] so ner te vekše, čudniše inu pridniše **istorije, djane, zgodene inu delu božje** ...« (Rupel 1966: 218.) Poleg že znanih izrazov, ki opredeljujejo h/istorijo, se tu pojavi še »delo« in »zgodene«, ki ga M. Rupel razlaga tudi kot dogodek (Rupel 1966: 459). Pripovedovanje kot akt ustnega ustvarjanja Trubar najpogosteje uvede z glagolom »praviti« (Rupel 1966: 94, 237), sam proces označi kot »govorjene«, »pravlene« (Rupel 1966: 237) in njegov rezultat so »perpuvide« (Rupel 1966: 88), in »zgodene« (Rupel 1966: 218, 459) kot zgodovinski jezikovni različici za današnje pripovedi in zgodbe. Na prvo mesto v seznamu manj znanih besed v tem primeru sicer daje zgodbo. Kot zgodbo in kot zgodovino pa F. Drolc na drugem kraju označuje istorijo (Drolc 1975: 144). V ilustracijo, da ima prav, naj sledi spet Trubar: »Le-ta kratka vera, **istorija** inu navuk nas vuči inu nom pravi vse tu, kar potrubujemo h timu večnimu lebnu.« (Rupel 1966: 219.) Istorija je res zgodovina in zgodba. Táko stališče bo spet pomagal potrditi Jurij Dalmatin: »Inu more biti de so Judje tako bassen igrali kakor se per nas Pasijon igra, inu druge **svete istorije**.«¹⁹ Gre torej za svete zgodbe, zgodovino božjega učlovečenega Sinu. Zato je razumljivo prevajalčevo pojasnilo, da Juda »piše špruhe **inu istorije**, ki nikjer v Sv. pismu ne stoje.«²⁰ Tako smo prišli do spoznanja, da h/istorija v slovenski protestantiki pomeni nekaj elitnega, omejenega samo na konfesionalno priznано sporočilo iz Kristusovega življenja in dela svete trojice. Njeno bistvo je v upovedovanju zunanje aktivnosti, zato je glede na vrstno opredelitev njeno težišče v fabuli, in to v nevezani besedi.

Bolj precizno je mogoče pojasniti protestantska poimenovanja za pregovore. Jurij Dalmatin v Bibliji v Predgovoru čez sv. Jakoba in Judeža list D. M. L. piše, da »je neki en dober mož bil, kateri je nekatere **špruhe ali besede** od Sv. Apostola jogrou se navučil«²¹ in nadaljuje: »On [= Juda] tudi piše špruhe inu istorije, kir nigder v Suetim Pisfmi neftoje.«²² Posebno glede na prvi citat je mogoče sklepati, da je za Dalmatina »špruh« predvsem izrek – to, kar pomeni ta beseda v nemščini: (iz)rek, pregovor; razsodba (Tomšič 1964: 757).

V protireformaciji je »historija« žanr, ki se navezuje na resnično življenje. Iz Kastelčevega/Vorenčevega slovarja je videti, da historija v obravnavanem obdobju

¹⁹ Jurij Dalmatin, Predgovor čez Juditine bukve, D. M. L., Biblija, 132/b.

²⁰ Jurij Dalmatin, Predgovor čez sv. Jakoba in Judeža list, D. M. L., 133 a.

²¹ Jurij Dalmatin, Predgovor čez sv. Jakoba in Judeža list, D. M. L., 132 b.

²² Jurij Dalmatin, Predgovor čez sv. Jakoba in Judeža list, D. M. L., 133 a.

ni pomenila nikakršnega žanra, ampak dejstvo življenja: »Historija/historigraphus historicus, pisar teh histori ali tiga djanja.« (Stabej 1997.)

To najbolj jasno dokazuje formulacija Janeza Svetokriškega, ki alternativno uporabi imeni dveh žanrov: »Aku želite eno **historio ali exempel** N. N. slišat, de ta Nebeški dobrutlivi pastir tukikajn skerbi za eno dušo kakor za vse.« (Svetokriški 1707: 288.) Mihaelu Paglovcu še ni bilo treba razmejevati, na katere knjige misli, saj so v njegovem času obstajale le take, o katerih je zapisal. »Polne so bukve **Histori inu Exempelnov**, kaku Gospud Bug je te gmejn ludi vselej šuzov inu širmov, potroštav inu požegno tudi njih dosti na tim častite storil ...« (Paglovec 1742: 196.) Jože Pogačnik le na splošno ugotavlja, da je Svetokriški zgodovinske motive uvrstil pod označbo 'historija' (Pogačnik 1968a: 217–218). Jože Koruza je v določitvi konkretnjši, ko pravi, da Svetokriški »za historije označuje daljše zgodbe, pa naj so resne ali humoristične, ki so krajevno in časovno označene in so torej po njegovem prepričanju verodostojna pričevanja o resničnih dogodkih« (Koruza 1991: 129). Skušajmo preveriti, kako se v tem ujemajo različni avtorji, ko pišejo o najbolj daljni do njim najbližji preteklosti: P. P. Glavar: »Sklenem tedaj s taisto **historio**, katero popiše Garzia ... od enga gerškega kraila ...« (Demšar 1991: 119.) F. M. Paglovec: »vsaj enu malu to hudobo teh ludi zavernit inu h brumnimu življenju jih napelati, se je ... tudi duhovni gosposki spodobnu, ja potrebnu zdelu, to **historio od tiga svetiga Tobia**, nu njegoviga Sinu na crainski jezik preložiti...« (Paglovec 1733: 16). Rogerij: »Mnokateriga zauzetja inu uprašajna je en uržah **una evangelska historia**, od tega Judovskega firšta, iz imenam Jairus inu 12 lejt stare hčere« (Rogerij 1743: 436). Basar:

S. Frančišek Serafinski, je slišal en glas od tistih gosli, po katerih je angel en samkrat z lokam potegnili inu zdajci je od perjetniga šumenja teh strun postal zamaknen... S. Frančiška Ksaverja sicer veliku inu neizmernu serce je še u časnim življenji s tok velikim nebeškim veselam napolnenu bilu, de je bil premoran zdihovati inu reči: dosti je, o Gospod, dosti je... **Čez te historje** premišlujav o človek tako: če je ena sama kaplica nebeškiga veselja v sercah služabnikov Božjih tako sladkust obudila.« (Basar 1734: 204–205.)

[...] koker se **veliku Histori** bere od deželskih inu Duhovnih, kateri so na zadnjo uro od hudičevih skušnjav toku zmoteni bili, de so scagali nad izveličanjem suoje duše.« (Basar 1734: 43.)

P. P. Glavar: »Skuz **leta Historia** popiše pater Casalichio u soje **28 histori**« moža, ki ga je žena 'zašila'.« (Demšar 1991: 127, 130.) »**Al peimo dalei u historje**.« (Demšar 1991: 140.) Svetokriški: »Zdaj meni naprej pride **ena lepa historia**, katera raunu samkaj dobru se rajma, zatoraj jest jo n'hočem zamolčati, ampak jo hočem povedat, inu Gospej Terezi perglihat.« (Svetokriški 1700: 142.) Če je že pri Svetokriškem »lepa historia« vzporedna z lepim ravnanjem, v Glavarjevem primeru tega ni mogoče reči, saj je obnašanje vdove v njej skrajno čez vse mere. Očitno avtor misli le na ubeseditev, saj je »lepa historia«, kolikor je z njo opredeljeno dogajanje, dogodek, nekaj zgodenega, v resnici strašnega. V skladu z dej-

stvi bi moral zaklicati kot Svetokriški: »Aku pak N. N. se zdi, de **takoršni exempelni** vam se ne rajmajo, dokler nihdar takuršniga špota Cerkvam nejste sturili: zamerkajte tedaj **leto strašno historio**, katera se je zgodila des nej dolgu časa.« (Svetokriški 1700: 142.) Navedeni primeri dajejo res možnost za dokaz, da so avtorji s terminom *historija* označevali dogodke v preteklosti, bodisi na svetni ali svetopisemski ravni (grška antika, svetopisemsko obdobje stare in nove zaveze, srednji vek (Frančišek Asiški), čas reformacije in protireformacije (Frančišek Ksaverij) do neposredne sodobnosti. Toda poleg tega, ne le po Glavarjevem primeru sodeč, je že tedaj *historija* utegnila pomeniti tudi zgodbo kot tako, torej storijo ali kakor danes, z rahlo ironičnim prizvokom, rečemo štorija.

V kontekstu svete zgodovine je leksem ohranil raje bolj dostojanstven, kot le nevtralen pomen. »Vedeoča je **historia od tistiga Angela**, kateri je eniga popotnika spremljal ...« (Basar 1834: 136.) »**Kolikajn historij** imamo, de ti vsmileni so Kristusa v podobi eniga petlerja v hišo vzeli.« (Svetokriški 1707: 413–414.) Da že v času baroka *historija* ni pomenila le nekaj zgodenega, kar se je zgodilo, ampak tudi zgolj izgovorjenega, ubesedenega, nam po drugi poti potrjuje Basar, ko pravi: »Če ti, koker Jogri u' današnjemu Evangelju, uprašáš: kaj **ta pripovest**, al' **historja pomeni**? jest tebi odgovorim, inu rečem: de ta zgubljeni syn pomeni mene, tebe, inu usakiga grešnika.« (Basar 1734: 93.) *Historija* tu nikakor nima več konkretnega zgodovinskega dogodka, ampak vsebuje razsežnost splošnosti, kakor jo priznavamo pregovoru. Star izraz zanj, »pripovest«, je uporabljen v smislu poznejše povesti – današnje pripovedi. Vendar pa ta osamljenost ne pomeni naključja, saj avtor že v podnaslovu poudari: »Je on [= Jezus], skuzi eno prigliho govoril.« (Basar 1734: 92.) S tem želi nakazati, da je citirani zgodbi, »pripovesti«, »historji« treba napolniti s simbolno globino.

Zaradi prigod (»prgodba«, »pergodba«) ima pravljica tedaj še marsikaj skupnega s /h/istorijo. Tudi tej ne uide razsežnost poduka. Tako je brati pri Pohlinu: »**Ta istorija** vama k' posvarjenju služiti ... Aku pak oni moj prelubezniv Gospodičič! ote **mojo istorijo** vedeti, tok sem ... Torej doma poprej prav preložite: katiri iz našeh rajmno prebivavco be bli teh isteh narbel uredni, ter se dobru **na lete istorije spominajte**. (Pohlin 1789: 375, 413, 414.) Nasproti Pohlinu Janez N. Primic piše »**historija**«. Še bolj kot vabilo otrokom, naj poslušajo »**pergodbo (historijo)** od dveh neenakih bratu«, priča naslov rubrike: »**Kratek obraz Historije** starih Slovanov/**Eno malo iz Historije starih Slovanov ali Slovencev** (Primic 1813: 74),²³ da mu h/istorija pomeni nekaj, kar se je v resnici zgodilo, je zgodovinsko dokazljivo (h/istorija = zgod-ovina) in zato njen nauk izhaja iz življenja samega. Nasproti tem življenjskim zgodbam posameznikom (dva brata!) ali skupnosti (stari Slovani!) so fiktivne ubeseditve, seveda tudi z naukom – saj je čas razsvetljenstva! – toda obstajajo le na ravni jezika. To je poskus razložiti, kaj loči h/istorijo in pravljico v tem obdobju.

²³ Prvi primer v naslovu knjige, drugi kot naslov rubrike.

Anton J. Murko jo v svojem slovarju iz leta 1833 poenači z na prvi pogled presenetljivim leksemom »**poved**«. ²⁴

Presenetljivo je, da v obdobju romantike in realizma »storija« kot žanrska kategorija docela izgine iz naših virov, ²⁵ kljub temu da France Kotnik zagotavlja, da so slovenski časopisi in časniki, ki so izhajali v Celovcu, objavili v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja veliko storij. V Kmetijskih in rokodelskih novicah jih je začel objavljati Matija Majar Ziljski in nadaljeval v *Slovenski Bčeli*. V njej so mu sledili drugi, se nato preselili v *Slovenski Glasnik*, *Besednik*, *Kres*, k podlistkom v *Miru* in v *Domačega prijatelja*, ki je izhajal kot priloga *Mira*, v *Korošču* in *Mladi Jugoslaviji*, mladinskem listu za koroško slovensko deco (Kotnik 1957: 7). V obdobju realizma se pojavi en sam izpis iz Slovenskega glasnika v letu 1860 z besedno zvezo »stare storje« (Kos 1860: 166–172).

Se beseda res že v drugi polovici 19. stoletja iz javne rabe preseli v poljubno zasebno področje? V svojem zasebnem dopisovanju Stanislav Škrabec daje napotke bratu Mihi, naj se od pesmi raje preusmeri k zapisovanju folklornih pripovedi in pri tem poudarja: »Posebno bi mi bile ljube kake **narodne pripovedke ali istorije** v ribniškem narečju pisane.« (Škrabec 1998: 311.) Podobno kot je pozneje Matija Murko predvsem z narečjeslovnega vidika bolj cenil prozo (Murko 1904: 208–209), je isto misel v zasebnem pismu bratu že leta 1880 izrazil Stanislav Škrabec: »Vendar bi bila za jezikoslovje večje vrednosti kaka '**storija**' **ali povest**, ki bi bila popolnoma tako napisana, kaker se navadno izgovarja.« (Škrabec 1998, Cv 1880: 311.) K naslednji pripovedi, ki jo Škrabec imenuje »storija«, glede izvira ni nič dodati: »Priložil sem Vam tudi neko '**storijo**' v dobrepoljskem narečju (pošta Videm pri Vel. Laščah), [...] '**Storijo**' je napisal pred nekaj leti neki moj učenec iz tistih krajev, ...« (Škrabec 1998: 348.)

Pač pa se je v znanstveno rabo **storije** leta 1924 spet vključil France Kotnik s pojasnilom: »Naš narod na Koroškem, a tudi drugod, imenuje narodne pripovedke, pravljice in legende s skupnim imenom *storije*, zato sem naslovil tudi to zbirko tako.« (Kotnik 1957: 7.) Leta 1930 jo je Jakob Kelemina pohvalil, da je »naš edini zbornik, ki ustreza znanstvenim zahtevam«. Toda terminološko mu ne sledi, saj nadaljuje: »Delo, ki je v Storijah tako srečno začeto, naj bi v širšem obsegu nadaljevale moje Bajke in pripovedke.« (Kelemina 1930: 5.) Toda v terminološkem pogledu Kelemina pravzaprav nazaduje, ker poljubno izmenjuje pripovedko, povedko, povest. Joža Glonar je pravzaprav bolj discipliniran, saj meče v en koš le povesti in storije. ²⁶ Francetu Kotniku pa storija pomeni to, kar nam folklorna

²⁴ Terminološko ga je posvojilo novejšo slovensko jezikoslovje, a tu (Murko 1833: 408) pomeni: »povedanje, die Erzählung, die Sage. Povedati, povem, erzählen, sagen. **Povedik**, -ka. Die Erzählung Povedič, -dca, povedvavic (der Erzähler), Povedovati, - dijem./ povedvati, sagen, erzählen, (oft, lange)«. V nemško-slovenskem delu slovarja pa navaja poleg *pripovedovati* in *praviti* tudi štajersko (gem.) *štoriti* (*d. i. historiti*).

²⁵ Treba bi bilo pregledati še izpisano gradivo na Inštitutu za slovenski jezik pri ZRC SAZU v Ljubljani.

²⁶ »Te povesti gredo od ust do ust kot priča vedno budnega občudovanja pravičnosti in zavesti, kako zelo je taka pravičnost potrebna. Ta zavest, ki zveni v vseh teh prelepih **storijah**, se je nazadnje vtelesila celo v moderni socialni zakonodaji, ki bi brez te nepretrgane tradicije sploh bila nemogoča. Zato njih študij ni

pripoved. Zanj je torej nadpomenka, ki vključuje pravljice in povedke. Na Koroškem še dandanes pripovedovalci med seboj ne ločijo raznih vrst pripovedi in jih poimenujejo s skupnimi imeni: »storije« (v Podjuni), »basmi« ali »basni« (v Rožu, na Zilji) in »pravlice« ali »právlice« (Piko 1996: 15). Prav tako so se storije (narečno »stuorje«) kot ime za vse vrste zgodb ohranile med ljudmi na Pohorju.²⁷

Ponekod se je prvotni -st- najprej sredi in nato v začetku besede (hi-storija) podomačil v začetni št- > štorija. Od tod imamo štorije na Krasu (Glasovi 6),²⁸ v Istri (Glasovi 25),²⁹ na Pivki (Glasovi 12).³⁰ Na Jezerskem se je celo razvila razlagalna povedka, zakaj štorije:

Za koga pær Jezær pravmo anegdotam pa pærpovdæm štorje: Še pred pærvo svetovno vojno je hodu h Jezær več let en možičæk s Primorske vezat piskre, skleda pa šarklovke. Zarad soje pæraznost pa fletænga goværjenja je bil pær Jezær kokær doma. So ga kær teško čakal, hdaj bo spet pæršu kej na ukol, pa če so kej imel za zvezat al' pa næč. Ni imu težav ne za jerperje pa ne za košto. Povsod so ga rad uzal pod streho. Seveda zato, de jæm je pærpovdvov, kuga j' po svet kej novga pa koko se kej po drugæh krajæh majo. Če se j' le mejhnæ ustavu z goværjenjam, so ga že nagovarjal: »No, dej, še kej povej, kej takga, ker fletænga, kej kærditnæga [= smešnæga ???].« »No ja,« je reku, »væm bom pa povedov še eno štorjo. Samo poj, k' bojo utroc spat šlæ.«

Toko so se værtele štorje deleč u noč. Sej za jerperje so mo kær ponujal, de j' biv ja uhká dæl pær hiš, pa de so se po dovgrmo çajt uhká spet enkæt voræng nasmejæl.

No toko se od takæt naprej zgodbicam al' pa anegdotam reče pær Jezær štorje. Po tmo možičkæ, k' je učasæh piskre vezov, se j' udomačiva pær Jezær ta beseda, toko de smo jo vzal kær za sojo. Koko pa se j' še preh rekvæ zgodbam pær næs, mæ pa še ubedæn ni vedu povedat.

Učasæh se j' še kæšæn na račun dga možičkæ mav pohecov pa reku: »Učasæh se mo j' pær tistmo vezajn tud kær mav vozvav. Toko de j' poj kæšæn na svet pærvekov, k' je že kuj znovu piskre vezat pa štorje pærpovdvat. Zato ni čudnæ, de se j' ta beseda toko dobær pærjeva pær Jezær. (Glasovi 16.)³¹

Do srede 20. stoletja se je pod Blegošem v Poljanski dolini ohranilo poljansko ime *γostorije* (Dolenc 2000: 7), ki ohranja še najbolj živo zvezo s prvotnimi, iz protestantizma³² znanimi historijami (Stanonik 2005: 10, 25): historija < γæstorija.

pomemben samo za 'čistega' znanstvenega folklorista, ampak tudi za jurista in socijologa, skratka za vsakogar, ki se zanima za 'narod' ali se tako ali drugače ž njim peča, pa mora poznati njegovo mišljenje in čustvovanje. Medel odsev po svoji zunanji obliki, tega tipa ljudskih povesti je pri nas Jurčičeva 'Kozlovska sodba v Višnji gori'.« (Glonar 1938: 123–124.)

²⁷ Dr. Antonija Bernard, doma z Lovrenca na Pohorju, zdaj že dolga leta živi v Franciji, pogovor na vlaku iz Ljubljane v Maribor, 15. 11. 2005.

²⁸ »Našli sva tudi grozljivo razbojniško štorijo.« (Kočjan, Hadalin 1993: 10.)

²⁹ Nada Morato, Špela Pahor, *Mrak eno jutrnja: Štorje iz Slovenske Istre*, Ljubljana: Kmečki glas 2002 (Glasovi 25).

³⁰ »Ma s pæ sami suæ duobre štorije.« (Žele 1996: 3, 47.)

³¹ Andrej Karničar, *Jezerske štorije*, Ljubljana: Kmečki glas 1997 (Glasovi 16), 16.

³² Ima to kakšno zvezo s protestanti, ki so se zatekli v Poljansko dolino? Prim. Tavčarjeva dela *Kuzovci*, *Amandus* idr.

Viri in literatura

- ALASIA, Gregorio da Sommaripa, 1607, faksimile 1993: *Vocabolario italiano e sciavo*, Ljubljana: Državna založba.
- BARBARIČ, Štefan, 1966: Oris književnega razvoja severovzhodne Slovenije do sredine 19. stoletja. *Panonski zbornik*. Murska Sobota: Pomurska založba. 72–104.
- BASAR, Jernej, 1734: *Concionnes iuxta libellum Exercitiorum S. P. Ignatii – Pridige iz bukvic imenovanih Exercitia ... na usako nedeljo*. Labaci (Ljubljana).
- BEZLAJ, France, 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika 2*, K–O. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- BOHORIC, Adam, 1584, faksimile 1970: *Arcticae horulae*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- BRINAR, Josip, 1901: *Anton Martin Slomšek kot pedagog*. Celje: Mohorjeva družba.
- DALMATIN, Jurij, 1584: *BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Wittemberg.
- DEBEVEC, Janez (prev.), 1809: *Kleine Erzählungen – Majhine perpovedvanja*. Ljubljana.
- DEMŠAR, Viktorijan (ur.), 1991: *Slovenske pridige Petra Pavla Glavarja*. Celje: Mohorjeva družba.
- Drobtinice 1*, 1846.
- Drobtinice 16*, 1862.
- GLONAR, Joža, 1938: Saintyves, En marge de la légende dorée. Les cinquante jugements de Salomon. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 33. Maribor.
- GRAFENAUER, Ivan, 1960: »Mišicina basen« od Zilje in njen pomen. *Slovenski etnograf* 13. Ljubljana. 13–30.
- JARNIK, Urban, 1814: *Zber lepih ukov za slovensko mladino*. Celovec.
- JOLLÉS, Andre, 1929: *Einfache Formen*. Halle (Saale).
- KARNIČAR, Andrej, 1997: *Jezerke storije*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi 16).
- KASTELEC, Matija, 1684: *Nebeški cil*.
- KELEMINA, Jakob, 1930: Predgovor. *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. Celje: Mohorjeva družba.
- KIDRIČ, France, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana.
- KIDRIČ, France, 1934: *Korespondenca Janeza N. Primica, 1808–1813*. Ljubljana.
- KORUZA, Jože, 1979: Konstituiranje slovenske posvetne književnosti in njenih žanrov. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (Obdobja 1)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 7–25.
- KORUZA, Jože, 1991: Funkcija humorja v pridigah Janeza Svetokriškega. *Slovstvene študije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Ljubljana. 127–136.
- KOS, A., 1860: Čuden strah (Narodna pripovedka). *Slovenski glasnik*. Celovec.
- KOTNIK, France (zbral in uredil), [1924] 1957: *Storije 1*, Koroške narodne pripovedke. Prevalje: Mohorjeva družba.
- KOVAČIČ, Franc, 1935: *Anton Martin Slomšek, služabnik božji*, drugi del. Celje.
- LEGIŠA, Lino (ur.), 1977: *Pisanice 1779–1872*. Ljubljana: SAZU.
- MAJAR-ZILJSKI, Matija, 1844: Nekaj od Slovincov. *Kmetijske in rokodelske novice*. 136, 138–139, 151–152, 159.
- Mala pratika za leto 1798*, faksimile 1986. Ljubljana.

- MARN, Josip, 1887: *Jezičnik* 25. Ljubljana.
- MAKAROVIČ, Gorazd, 1962: *Poslikane panjske končnice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MATIČETOV, Milko, 1956: Ljudska proza. *Zgodovina slovenskega slovstva* 1. Ljubljana. 119–138.
- MATIČETOV, Milko, 1973: Basmi koroških Slovencev. *Koroški kulturni dnevi* 1. Maribor. 188–197.
- MIKLOŠIČ, Fran (ur.), 1854: Korist basni (Po serbskem). *Slovensko berilo za šteti gimnazijalni razred*. Dunaj. 178–179.
- MORATO, Nada, PAHOR Špela, 2002: *Mrak eno jutrnja: Štorje iz Slovenske Istre*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi 25).
- MURKO, Anton Janez, 1833: *Slovensko-Nemški in Nemško-Slovenski Ročni besednik*. Grätz.
- MURKO, Anton Janez, 1850: *Theoretisch-practische Grammatik der Slowenischen Sprache* ... 2. izd. Grätz.
- MURKO, Matija, 1904: Frjanovo, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1. Maribor. 208–210.
- PAGLOVEC, Franc Mihael, 1733: *Tobiove bukve*.
- PAGLOVEC, Franc Mihael, 1742: *Zvesti tovarš*.
- POGAČNIK, Jože, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva* 1. Maribor: Obzorja.
- POGAČNIK, Jože 1976: Bohoričevi nazori o jeziku in slogu. *Teze in sinteze*. Maribor: Obzorja.
- POHLIN, Marko, 1789: *Kmetam za potrebo inu pomoč ali uka polne vesele, inu žalostne pergodbe te vasi Mildhajm, Za mlade ino stare ludi*, Dunaj.
- POHLIN, Marko, 1788: *Kratkočasne uganke inu čudne kunšte iz wele šole od Petra Kumrasa*, Dunaj.
- PRAPROTNIK, Andrej, 1848: Bčela in golobček (Basen). *Vedež* 1/2. 168.
- PRIMIC, Janez N., 1813: *Nemško-Slovenske branja*. Nemški Gradec.
- RAVNIKAR, Matevž, 1816: *Male povesti za šole na kmetih*.
- ROGERIJ LJUBLJANSKI, 1731: *Palmarium empyreum* [...] 1. Celovec.
- ROGERIJ LJUBLJANSKI, 1743: *Palmarium empyreum* [...] 2. Celovec.
- RUPEL, Mirko, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana.
- SLOMŠEK, Anton, 1857, reprint 1991: *Blaže in Nežica v nedeljskej šoli*, Celovec/Celje.
- SLOMŠEK, Anton Martin, 1885: *Zbrani spisi*. Četrta knjiga, Različno blago. Zbral, uredil in izdal M. Lendovšek. Celovec.
- SLOMŠEK, Anton Martin, 1890: Pastirski listi. *Zbrani spisi* 5. Zbral in uredil M. Lendovšek. Celovec.
- Slovenska Bčela*, 1850. Celovec.
- STABEJ, Jože, 1977: *Slovensko-latinsko-nemški slovar*: po Hieronymus Megiser, Thesaurus Polyglottus. Ljubljana.
- STABEJ, Jože, 1997: *Slovensko-latinski slovar*: po Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710). Ljubljana: Založba ZRC.
- STANONIK, Marija, 1989: Janez Vajkard Valvasor in slovstvena folklor v njegovem duhovnem obzorju. *Valvasorjev zbornik*. Ljubljana. 287–310.
- STANONIK, Marija, 1991: O slovstveni folklori v obdobju slovenske romantike. *Miklošičev zbornik*. Maribor: Kulturni forum. 233–276.
- STANONIK, Marija (ur.), 2005: *Nekoč je bilo jezero*. Škofja Loka: Muzejsko društvo (Doneski 10).
- STRITAR, Josip, 1879: Pogovori. *Zvon* 5. Ljubljana. 14, 29, 46, 61, 76, sl.

- SVETOKRIŠKI, Janez, 1691a: *Sacrum promptuarium* 1. Benetke.
- SVETOKRIŠKI, Janez, 1691b (1695): *Sacrum promptuarium* 2. Benetke.
- SVETOKRIŠKI, Janez, 1696 (1698): *Sacrum promptuarium* 3. Ljubljana.
- SVETOKRIŠKI, Janez, 1700: *Sacrum promptuarium* 4. Ljubljana.
- SVETOKRIŠKI, Janez, 1707: *Sacrum promptuarium* 1. Ljubljana.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze*, 1985 (Ekumenska izdaja). Ljubljana.
- ŠKRABEC, Stanislav, 1998: [Pismo, 19. 6. 1879] Bratu Mihi Škrabcu. *Jezikoslovna dela* 4. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 311–312.
- ŠKRABEC, Stanislav, 1998: [Pismo, 15. 3. 1881] Bratu Mihi Škrabcu. *Jezikoslovna dela* 4. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 313.
- ŠKRABEC, Stanislav, 1998: [Pismo, 15. 6. 1887] Vatroslavu Oblaku. *Jezikoslovna dela* 4. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 348–349.
- TOMŠIČ, Franc, 1964: *Nemško-slovenski slovar*. Ljubljana.
- TRDINA, Janez, 1957: Pri pastirjih na Žabjeku. *Zbrano delo* 10. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 261–383.
- TRDINA, Silva, 1965: *Besedna umetnost*. Ljubljana.
- TRUBAR, Primož, 1975: *Cerkovna ordninga*. Ur. D. Šega, F. Drolc. Ljubljana (Kondor 153).
- TULŠČAK, Janž, 1966: Posvetilo Mariji, ženi Janža Khisla s Fužin. *Slovenski protestantski pisci*. Ur. M. Rupel. Ljubljana. 375.
- [VALJAVEC]-KRAČMANOV, Matija, 1860: Lisica in kozika, *Slovenski glasnik* 1. Celovec. 90–91.
- Vedež* 1, 1848.
- VODNIK, Valentin, 1970: *Izbrano delo*. Ljubljana.
- VRAZ, Stanko, 1838: *Djulabije*, 1838 = *Dela* 1. Zagreb.
- ŽELE, Andreja, 1996: *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi 12).